

ԵՌՈՌՈՒՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 18.

1858

Ա. ՀԱՏԱՐ

ԱՆԻՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԻԺԸ

Ինտեմ երկրորդ առտուն իր առանձին սենեկին մեջ նստած էր, երբ որ ծեր հաշուէկալն իր դուռը զարկաւ, ծանրութեամբ ներս մտաւ դուռն զգուշութեամբ գոցեց. եւ իր տիրոջը դիմացը կանգնեցաւ կեցաւ: Աս անակնկալ այցելութիւնը վաճառականը շատ այլայլեց. անմիջապէս իր աչքին առջեւն եկաւ իր ըրած ահագին եղեռնագործութիւնն, եւ սկսաւ մտածել թէ իր հաշուէկալն անշուշտ աս բանիս վրայ իրեն հետ խօսելու եկած է: Սակայն ուղեւոր իր այլայլութիւնը ծածկել, արուեստական անտարբերութեամբ մը ծերուն հարցուց:

— Դ՛ուք ես, Կրիտի. ինձի ի՞նչ լուր կը բերես:

— Ձեզի հարցում մ'ունիմ, պատասխանեց հաշուէկալը:

— Հարցում մը. լաւ, ուրեմն հարցուր, բայց շուտով. գիտես որ այսօր նամակի օր է:

— Տէր, կ'ուզեմ ձեզի հարցընել թէ արդեօք դուք խիղճ մ'ունիք:

— Խիղճ մը, կրկնեց Կրիտեմ, որուն երեսն աս հարցմամբ բողբոջին մոմի գոյն առաւ. խիղճ մը. անշուշտ ինչպէս ամէն մարդ, նոյնպէս ես ալ խիղճ մ'ունիմ: Բայց ասով ի՞նչ կ'ուզես ըսել:

— Կ'ուզեմ ըսել թէ խեղճ Ռիքարտ Լաւրենս մահուան դուռն հասած է, եւ միայն ձեր եղեռնագործութեան պատճառաւ. կը յիշէք իր հայրն որ ձեր անգթութեան եւ անյագ բնչասիրութեան զոհ եղաւ. հիմայ նոյն սպանութեան քով երկրորդ սպանութիւն մ'ալ կը դնէք: Ինձի կ'երեւայ թէ, եթէ դուք խիղճ ունիք, խեղճ պատանեոյն մահը ձեր քարեղէն սրտին ալ գոնէ թեթեւ ցաւ մը պիտ'որ պատճառէ:

— Աս չեմ կրնար իրեն նոր կեանք տալ:

— Բայց կրնաք ձեր ըրած անիրաւութեան հատուցում ընել. Լաւրենս մայր եւ քոյր մ'ունի, որոնք իր մահուամբ վերջին կարօտութեան մեջ պիտ'որ մնան:

— Աս զերենք կը հոգամ. երկուքն ալ մէյմէկ ընտանեաց քով աղանդութեան կը դնեմ որով կարող կ'ըլլան իրենց ապրուստն հոգալ:

Աս պատասխանը ծեր Կրիտին սաստիկ զայրացուց: — Ի՞նչ, ըսաւ սպանական ձայնով մը. զերենք իրենց ժառանգութենէ վրկէն ետքն՝ որով կրնային իբրեւ իշխանահիներ հանգիստ ապրիլ, կ'ուզէք հիմայ զերենք նաեւ անարգ աղանդութեան իջեցընել: Աս է ձեր պատուական խիղճը: Տէր, ես մինչեւ հիմայ իմ երախտագիտութիւնս ցուցընելու համար լուռ կեցայ եւ ձեր իմ բարեկամիս եւ անոր խեղճ ընտանեաց ըրած զրկումն եւ անիրաւութիւնը դադարի պահեցի: Ծերունի ծառային եւ Լաւրենսին հօրն արիւնները ձեր ձեռքին ու սրտին վրայ կեցած են. քանի մ'օր ետքն իր որդւոյն արիւնն ալ ձեր վրայ պիտ'որ ծանրանայ. ձեր անոնցմէ յափշտակած ստակը ձեր վտանգի մեջ գտնուած համբաւը շտկեց եւ ձեզի միլիոններ շահելու պատճառ եղաւ: Հիմայ հարկ է որ նոյն յափշտակուած ստակն ամբողջ իրեն օրինաւոր տէրերուն դարձնէք:

— Ի՞նչեւալ, գոչեց կատաղութեամբ Կրիտեմ, որուն ընչասիրութեան կիբքը նոյն վայրկենին իր ամէն սաստկութեամբ գրգռուած էր, այնչափ տարի իմ հացս ուտելէն ետքը կ'ուզես զիս կողոպտել. կ'ուզես որ իմ այնչափ քրտամբ եւ աշխատութեամբ շահած ստացուածքովս երկու անարգ կանայք հարրուացընեմ: Աս բանս երբեք չեմ ըներ:

— Լրեամբ եւ անիրաւութեամբ, կ'ուզէք ըսել, պատասխանեց Կրիտի, ծաղրական ծիծաղով մը:

— Սուտ է. պողաց դարձեալ զայրացած վաճառականը. բժիշկները մեռելը քննեցին, եւ միաբան վկայեցին թէ ծառան բնական մահուամբ մեռած է. իսկ Բեգերս Լաւրենս իր անկողնոյն մեջ մեռաւ:

— Այո՛, ըսաւ դարձեալ հաշուէկալը, հանդարտութեամբ. քու ոսկիներդ բժիշկներէն այնպիսի վկայութիւն մը դնեցին. իսկ Բեգերս իր ըրած մեծ կորստին ցաւէն ժամանակէն յառաջ գերեզման ի-

ջաւ: Լսեցէք Տիմայ իմ վերջին խօսքս եւ հաստատուն որոշումս. արդէն շատ ժամանակէ վեր խիղճս զիս անհանգիստ կ'ընէ թէ այսպիսի մեծ անիրաւութեան մը՝ որ դուք իմ բարեկամիս ըրիք, լռելովս իբրեւ հաւան եւ մասնակից կ'ըլլամ. ուստի Տիմայ զձեզ կը ստիպեմ որ ձեր յափշտակած գումարն ամբողջ Բեդերսին օրինաւոր ժառանգներուն դարձնէք. ապա թէ ոչ կը հարկադրիմ ձեր եղբնաւորործութիւնը հրատարակել եւ դատաւորաց ծանուցանել. մտածեցէք ասոր հետեւութիւնն:

— Ընիծեալ, անպերախտ:

— Եւ մի կարծէք որ աւանց ձեռքս հաստատուն վկայութիւններ ունենալու այսպիսի գործքի մը ձեռք կը զարնեմ: Կը յիշէ՞ք ան իրիկունն՝ որ դուք ծառային դիակը ձեր կռնակն առած ներքնատունն իջաք: Ձեր երթալէն ետքն ես մեռելին դրապանը քննեցի եւ երկու նամակներ գտայ, որոնց մէջ Բեդերսին ազգականը զանիկայ իրեն ժառանգ կ'անուանէր: Նամակները դեռ քովս են:

— Ընամօթ ստութիւն, գոչեց իրինտեմ:

— Սուտ խօսելու սովորութիւն չունիմ, պատասխանեց ծերունին. ստակին գումարը նամակներուն մէջ յայտնի դրուած է:

— Սաճառականին գոյնը մեռելի գոյն դարձաւ: Ի՞նչ է գումարը, հարցուց գողգողուն եւ տկար ձայնով մը:

— Հարիւր քսանութեօթը հազար սգերին տասնութեօթը շիլլին եւ երեք բենս: Երբեք աս գումարը մարէս չելեր: Հիմայ, տէր, ընտրեցէք, կամ աս ստակն ամբողջ երկու խեղճ տիկնանց կը դարձնէք, եւ կամ ձեր սպանութիւնն եւ անիրաւութիւնը դատաւորաց կը ծանուցանեմ: Ձեզի երեք օր ժամանակ կու տամ, մինչեւ աս պայմանաժամին լմննալը բերանս գոց կը մնայ. անկէ ետքն ամէն բան կը յայտնեմ. աղէկ միտ գրէք, ամէն բան:

Կրինտեմ աւելի եւս սկսաւ դողալ: Կրիտիլ, ըսաւ իր հաշուէկալին, ես քու արդիւնքդ մինչեւ Տիմայ չճանչցայ. որչափ ստակ կը պահանջես աս գաղտնիքը պահելու համար: Հազար սգերին:

— Ոչ:

— Երկու հազար, երեք:

— Ոչ. եթէ ձեր անիրաւութեամբ շահած ամէն ստակներն ինձի տալ ուզէք, չէք կրնար զիս իմ որոշմանէս փոխել: Երեք օր ետքը ձեր պատասխանը կ'ընդունիմ, անկէ ետքը գիտեմ ինչ պիտ'որ ընեմ: Աս խօսքն ըսելէն ետքը ծերունին դուռը բացաւ եւ սենեկէն դուրս ելաւ:

Երեք օր, ըսաւ Կրինտեմ ինքն իրեն, երբ որ սենեկին դուռը գոցուեցաւ եւ ինքն առանձին մնաց, երեք օր. ասիկայ շատ ժամանակ մը չէ, բայց ինձի պէս մարդու մը համար որ գործունէութիւն եւ միանգամայն հարստութիւն ունի, բաւական է: Կրիտիլ քու յանգուզն առաջարկութեանդ համար չարաչար պիտ'որ զղջաս: ... Անխիղճ վաճառականն անմիջա-

պէս սկսաւ իր ծեր հաշուէկալին ձեռքէն ազատելու հնարք մը մտածել, եւ որոշեց մինչեւ տասը հազար սգերին ծախք ընել իր կամքն յառաջ տանելու համար: Իր դեռ աս մտածմանց մէջ եղած ժամանակն արտաքոյ կարգի դէպք մ'իրեն օգնութեան հասաւ. Կրիտիլ իր տիրոջը հետ ըրած խօսակցութեան իրիկունն ըստ իր սովորութեան չափէն աւելի օղի խմելով՝ իր սովորական հիւանդութենէն բռնուեցաւ: Աս ախար զինքը քանի մ'օր կէս խենթ վիճակի մէջ կը գնէր, եւ յիմարական խօսքեր բանդագուշել կու տար: Կրինտեմ աս բանիս լուրն առածին պէս իր կառքը պատրաստել տուաւ եւ անմիջապէս հիւանդին բնակարանը գնաց, արտաքուստ այնպէս ցուցնելով թէ իր հաւատարիմ սպասաւորին ցաւակից կ'ուզէ ըլլալ, բայց ներքուստ կ'ուրախանար որ իր չար խորհուրդն ի գործ գնելու առիթ մ'ունեցաւ:

Տանուէր կինը զինքը տան դրան առջեւ դիմաւորեց եւ մեծարանք ողջունելէն ետքը. Տէր ըսաւ, ձեր խեղճ հաշուէկալին բանը լմնեցած է:

— Ի՞նչ, մեռա՞ւ, հարցուց Կրինտեմ կեղծեալ ցաւակցութեամբ... Խեղճ ծեր:

— Ոչ, տէր, պատասխանեց կինը. բայց աւելի գէշ. խեղճը բոլորովին խենթեցած է, անդադար կը բանդագուշէ, կը պողայ, ինքն իրեն կը խօսի... Դիմն Տիք բոլոր գիշերն իր քովն հսկեց եւ իր կատաղութիւնը բռնած ժամանակներն իրեն օղի խմուց:

— Ո՞վ է Դիմն Տիք, հարցուց դարձեալ վաճառականը:

— Դիր ոստայնանկ մը, հիւանդին հին եւ հաւատարիմ բարեկամը:

Երբ որ Կրինտեմ իր հաշուէկալին մուտ խուցը մտաւ, հիւանդն իր անկողնոյն մէջ անզգայ պառկած էր, եւ Տիք ձեռքը բաժակ մ'օղի բռնած կը ստիպէր զինքն որ խմէ: Բարեմիտ ոստայնակը չէր գիտեր որ իր իբրեւ դեղ տուած ըմպելին հիւանդին իբրեւ թոյն կ'աղբէր եւ անոր վիճակն աւելի եւս կը գէշընէր:

— Ի՞նչպէս է հիւանդը, հարցուց վաճառականը Տիքին:

— Յառաջագոյն շատ գէշ էր, տէր, պատասխանեց ոստայնակը, բայց Տիմայ իմ տուած օղեոյս օգնութեամբ լաւագոյն վիճակի մէջ է:

Կրինտեմ թեթեւ մը ծիծաղեցաւ եւ քիչ մը ժամանակ մտադիր աչքով հիւանդը քննելէն ետքը՝ հարկ է ըսաւ, խեղճ ծերը ճարտար բժշկի մը ձեռք յանձնել որ զինքն աղէկ դարմանէ եւ շուտով բժշկէ: Իր գրասենեակը դառնալուն պէս Գրապս անուամբ բժշկը կանչել տուաւ որ Մենչեսդրի մէջ խենթերը դարմանելու առանձին հիւանդանոց մը հաստատած էր, եւ անոր հետ ծածուկ խօսակցութիւն մ'ըրաւ: Նոյն օրը Կրիտիլ իր բնակարանէն Գրապսին հիւանդանոցը տարուեցաւ:

Երկու օր ետքը հաշուէկալին հիւանդութիւնը մեղմացաւ, եւ պահպանաց մէկուն թոյլտուութեամբ

խցէն դուրս ելելով՝ սկսաւ բակին մէջ պտըտիլ. սակայն տեղւոյն դիւրն, իր բոլորաթիւր գտնուած մարդկանց կերպարանքն եւ անոնց բռնած անսովոր ընթացքը զինքը շատ խռովեցին, եւ սկսաւ ամէն կողմ քննել որպէս զի իմանայ թէ ուր եւ ինչպիսի տեղ կը գտնուի: Երբ որ իր քննութիւններովը կարող չեղաւ բան մ'իմանալ, բակին մէջ ծանրութեամբ պտըտող ծերու մը մօտեցաւ եւ հարցուց. Տէր ի՞նչ է իմ գտնուած տեղս:

— Վրասա բժշկին առանձին յիմարանոցն է, պատասխանեց ծերը:

Արտաքոյ կարգի եղաւ Կրիտիին աս պատասխանէն զգացած այլայլութիւնն. անմիջապէս իմացաւ թէ իր տէրն իրեն դէմ դարան մը գործած է. խեղճ հաշուէկալն իր լեզուին բոլոր ճարտարութիւնը գործածելով՝ կ'ուզէր ցուցնել թէ ինքը իսկին չէ, բայց իրեն լսող չկար: Նոյն ժամանակը Վրասա՝ հիւանդանոցին գլխաւորը իր քովն եկաւ եւ բարկութեամբ սպասաւորներուն պողաց:

— Ո՞վ թող տուաւ աս մարդուն որ իր խցէն դուրս ելէ. ասիկայ ամենէն վտանգաւոր խենթերէն մէկն է. շուտով զինքն իր խուցը տարէք ու դուռն զգուշութեամբ գոցեցէք:

Կրիտիին ամէն աղաչանքն ու պաղատանքն օգուտ չըրաւ. սպասաւորը զինքը բռնութեամբ իր խուցը տարին եւ դուռը փակեցին: Խեղճ ծերունին քիչ մը ժամանակ իր վիճակին վրայ խորհելէն ետքն իմացաւ որ աղատելու հնարք չկայ, եւ կարճ բայց ջերմեռանդ աղօթքով մ'ինքզինքն Աստուծոյ յանձնելով՝ որոշեց հանդարտութեամբ իր բանտարկութեան համբերել, մինչեւ որ Երկինք իրեն այցելութիւն ընէ եւ զինքն ան տառապանաց տեղէն աղատէ:

Կրիտեմ իր հաշուէկալն այսպիսի անգութ կերպով իբրեւ խենթ յիմարանոցի մէջ փակել տալէն ետքն, սկսաւ անոր քովն թղթերը ձեռք ձգելու միջոց մը փնտռել, վասն զի առանց ան թղթերն ունենալու չէր կրնար ինքն ապահով ըլլալ. կրնար օր մը նոյն թղթերով իր ըրած եղեռնագործութիւնն եւ յափշտակութիւնն յայտնուիլ: Աս բանս դիւրաւ յաջողցնելու համար մտածեց ձեռք առնուլ Գիմն Տիքն՝ որ անշուշտ, ինչպէս ինք կը կարծէր, ան թղթերուն վրայ տեղեկութիւն ունէր, եւ գուցէ հիւանդ հաշուէկալը զանոնք իրեն տուած էր որ պահէ:

Սմալ եւ իր որդիքը գրասենեկին մէջ իրենց գործքերուն զբաղած էին երբ որ Տիք ներս մտաւ եւ անոնց ծանոց որ կ'ուզէ տէր Կրիտեմին հետ խօսիլ: Սմալ զինքն իր վաճառականութեան ընկերին առանձին սենեակը տարաւ, ու դուռն զգուշութեամբ գոցեց:

— Տէր, ինձի ըսելու խօսք մ'ունիք եղեր, ըսաւ իրեն ոստայնանէն երբ որ սենեկին մէջ առանձին մնացին:

— Այո, պատասխանեց Կրիտեմ. Նախ իմ հաւատարիմ հաշուէկալն հիւանդութեան վիճակը կ'ուզէի գիտնալ:

— Խեղճ ծերը յիմարանոց տարուեցաւ, եւ բժշկաց կարծիքին համեմատ, իր վիճակը շատ գէշ է:

— Եւ ի՞նչ կը ցաւիմ... Արդեօք դուռն կամ տանուտէր կինն իր քովն երկու նամակ գտաք. աս օրերս երկու կարեւոր նամակներ կորսնցուցի:

— Երկու նամակ, հարցուց ոստայնանկը թե՛ թե՛ այլայլութեամբ մը:

— Այո, Հնդկաստանէն եկած երկու նամակներ, որոնք ըստ ինքեան արժէք մը չունին, բայց ինձի համար շատ կարեւոր են. գուցէ ծերն իր հիւանդութեան ժամանակ զանոնք անմտադրութեամբ իր հետը տարած է:

— Վիմն Տիք աս պարզ եւ անկեղծ խօսքէն խաբուեցաւ, վասն զի նամակներն իրօք իր քովն էին, եւ իր ծեր բարեկամին երգմամբ խօսք տուած էր զանոնք զգուշութեամբ պահելու, եւ արդէն իր բերանն սկսած էր բացուիլ նամակաց իր քովն ըլլալը ծանուցանելու համար. բայց յանկարծ իր երդումը եւ տուած խոստումն յիշեց, եւ ինքզինքը ժողվելով՝ հարցուց վաճառականին:

— Նամակներն հի՛ն են թէ նոր:

— Այո:

— Հիւանդին քովն այնպիսի թղթեր երբեք չեմ տեսած:

— Ի՞նչ է, ըսաւ Կրիտեմ, թղթերն անշուշտ կը գտնուին: Տիք հրաժարական ողջոյնը տալով՝ խցէն դուրս ելաւ:

Բայց իր այլայլութիւնն, հարցումներն եւ ըրած ձեւերն յայտնի ցուցուցին թէ փնտռուած նամակներն իր քովն են: Կրիտեմ իր երթալէն ետքն անմիջապէս իր ընկերն որոշեց: Սակայն իրմէ զատ ուրիշ մարդ մ'ալ կար նոյն տան մէջ որ կը յուսար ան թղթերը ձեռք ձգել: Սմալ իր բաժանակիցը՝ Տիքին խօսքերը ծածուկ մտիկ ըրած էր:

— Հնդկաստանէն եկած նամակներ, ըսաւ ինքն իրեն. ուրեմն գաղտնիքն հոս է: Պէտք է որ զանոնք ձեռք ձգեմ:

Պիտի որ շարունակուի:

Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Հայրենիի պատերազմը:

1813.

Վաթուէոն կայսեր իր մեծ բանակը 1812ին Ռուսաստանի ձիւնեղէն անապատներուն մէջ կորսնցնելէն ետքն, իրեն դէմ նոր դաշնակցութիւն մը կազմուեցաւ Ռուսաց կայսեր եւ Բրուսիայի թագաւորին գլխաւորութեամբ, որուն վախճանն էր Եւրոպան գաղղիական լծէն բոլորովն աղատել եւ նուաճեալ ազգաց նորէն իրենց աղատութիւնը տալ: Բայց՝ Վաթուէոն կայսրն ալ աս դաշնակցութեան դէմ անգործ կեցած չէր. իր փարիզ հասնելէն անմիջապէս ետքն սկսած էր նորէն մեծ պատրաստութիւն տես-

նեւ որ նոր յաղթութիւններով իր համբաւը նորէն ստանայ եւ իրեն դէմ եկող թշնամիներն ետ մղէ: Բոլոր ձմեռն աս պատրաստութիւնները մեծ գործունէութեամբ շարունակեցին. ծերակոյտը Նաբոլէոնին խնդրելով Տրամայած էր 500,000 նոր զօրք ժողովել, սակայն մինչեւ դարնան սկիզբն հազիւ 200,000 հոգի ժողովուեցաւ, որոնցմէ 80,000ը բաղմամբիւ բերդեր պահպանելու սահմանուած էին, եւ այսպէս Նաբոլէոն միայն 120,000 զօրքով իր նոր արշաւանքն սկսաւ: Գարնան սկիզբն իր զօրքը Սաքսոնիայի մէջ ժողովուած եւ ամէն կողմ տարածուած երկրին բնակչաց ծախքովն հանգիստ կ'ապրէին. ուր որ կը հասնէին, տները բոլորովին կը կողոպտէին, սեղաններն, աթոռները, սանդուխները, ջաղացքներն եւ ուրիշ ամէն տեսակ կարասիքը վառելու փայտի տեղ կը գործածէին. այնպէս որ շատ գեղերու մէջ չոր պատերէ զատ ուրիշ բան չմնաց:

Նաբոլէոն Ապրիլի 15ին Փարիզէն ճամբայ ելաւ եւ Մայիսի առաջին օրն իր բանակն հասաւ: Դաշնակցաց (Ռուսաց եւ Բրուսիացեաց) զօրքն ընդ ամենայն 70—80,000 էր, որոնց կը հրամայէր Ալիզկենշտայն իշխանը: Մայիսի 2ին երկու բանակները Արոսկէօրշէն գեղին քով (Լիւցենի մօտ) իրարու հասան, հոս սաստիկ եւ արիւնահեղ պատերազմ մ'ըղաւ, որ մինչեւ իրիկուն տեսեց: Ռուսք եւ Բրուսիացիք առանց իրենց քիչուորութեան միտ դնելու, մեծ քաջութեամբ զարնուեցան եւ Գաղղիացեաց բռնած ամէն գեղերն անոնց ձեռքէն առին. իրիկուան դէմ Նաբոլէոն իր թիկնապահաց գունդն յառաջ անցուց, միանգամայն Եւգենէոս իշխանը նոր զօրքով իրեն օգնութեան հասաւ, որոնք արտաքոյ կարգի յոգնած դաշնակցաց մէջ այնպիս սաստիկ կոտորած մ'ըրին որ ստիպուեցան ետ քաշուիլ: Երկու կողման կորուստը տասնական հազար հոգի էր. Գաղղիացիք ասկէ զատ 10,000 ալ գերի եւ 6 թնդանօթ կորսնցուցին: Երկրորդ օրը գեղացիք ստիպուեցան մեռելները թաղել. բայց անոնց բազմութիւնն այնչափ շատ էր որ կարելի չէր ամենուն համար խորունկ փոսեր փորել, ուստի շատերը միայն թեթեւ հողով ծածկուեցան: Նոյն օրը սաստիկ անձրեւ մը գալով այսպէս վերիվերոյ թաղուած դիակներուն ձեռուրներն ու ոտուրները հողէն դուրս հանեց, որ տեսնողներուն աչքին զարհուրելի երեւոյթ մը կ'ընծայէր: Գաղղիացեաց կայսրն իր բոլոր բանակովն ետ քաշուող դաշնակցաց ետեւէն գնաց՝ որոնք Պաւլենի քով բանակած էին, եւ հոս դարձեալ անոնց հետ սաստկութեամբ զարնուեցաւ: Դաշնակիցք մինչեւ կէսօրուան ժամն 3 իրենցմէ բաղմամբիւ թշնամոյն քաջութեամբ դէմ դրին, եւ ետքը դարձեալ աղէկ կարգով դէպ ի Շլեզիա ետ քաշուեցան. իրենց կորուստը միայն 12,000 հոգի էր իսկ Գաղղիացեացը 20,000ի մօտ:

Յունիսի 1ին Նաբոլէոնին առաջարկութեամբն երկու պատերազմող կողմանց մէջ զինադադար մը հաստատուեցաւ, որ նախ մինչեւ Յուլիսի 20, ետքը

մինչեւ Օգոստոսի 10 երկընցաւ: Ամէն մարդ կը վախնար թէ աս զինադադարը դարձեալ Եւրոպայի ազատութեան փնտախար պիտ'որ ըլլայ, որովհետեւ Նաբոլէոն շատ անգամ իր բանակը զօրացնելու համար աս միջոցը կը գործածէր: Սակայն աս անգամ զինադադարը դաշնակցաց նպատակաւ եղաւ: Աւստրիայի կայսրն որ իր երկրին մէջ երեք մեծ բանակներ պատրաստած էր, ուղեց երկու պատերազմող կողմանց զինեալ միջնորդութիւն ընել, եւ առաջարկեց որ Բրակա քաղքին մէջ դեսպանաժողով մ'ըլլայ եւ հաշտութեան վրայ խօսուի: Ռուսաստան եւ Բրուսիա աս միջնորդութիւնը սիրով ընդունեցան. նոյնպէս Նաբոլէոն առ երեսու զանկիպ ընդունիլ ձեւացուց: Յուլիսի 12ին, ինչպէս որ որոշուած էր, դաշնակցաց լիազօր դեսպանները Բրակա եկան, բայց Գաղղիացեաց պատգամաւորը Գուլէնգուր հազիւ նոյն ամսոյն 28, զինադադարին լմընալէն քանի մ'օր յառաջ ժողովոյն տեղն հասաւ, եւ անոր ձեռին վրայ զանազան դժուարութիւն ու պարապ վէճեր հանեց, այնպէս որ դեռ բուն խնդրոյն վրայ խօսուելու չսկսած զինադադարը լմընցաւ: Նոյն ժամանակը դաշնակցաց դեսպանները ծանուցին թէ իրենց իշխանութիւնը դադրած է եւ ամէն մէկն իր տեղը դարձաւ: Նաբոլէոն յայտնի ցուցուց թէ միայն պատերազմ կ'ուզէ եւ ոչ թէ խաղաղութիւն: Ասոր վրայ Աւստրիա դաշնակցաց հետ միացաւ եւ Օգոստոսի 12ին Գաղղիացեաց կայսրը դէմ պատերազմ հրատարակեց: Նոյն ամսոյն մէջ նաեւ Պաւլերա Աւստրիայի հետ դաշինք դնելով՝ Գաղղիայէն զատուեցաւ եւ դաշնակցութեան մէջ մտաւ:

Աւստրիայի եւ Պաւլերայի դաշնակցաց հետ միանալն անոնց զօրութիւնը սաստիկ աւելցուց: Արդէն յառաջագոյն Շուէտն ալ դաշնակցութեան մէջ մտած եւ իր թագաժառանգ իշխանը 24,000 զօրքով Գերմանիա եկած էր: Դաշնակիցք ասոր զօրքն 150,000ի հասուցին՝ որ Հիւսիսային բանակ անուանեցաւ: Ասկէ զատ դաշնակիցք երկու բանակներ ալ ունէին, այսինքն Շլեզիական բանակն, 95,000 Բրուսիացիներէ եւ Ռուսերէ կազմուած եւ Պիւլսեր քաղ զօրապետին հրամանին տակ, եւ Վլաւոր բանակն՝ 200,000էն աւելի զօրքով՝ որուն կը հրամայէր Շվարցենպերկ աւստրիացի իշխան սպարապետն որ նաեւ բոլոր դաշնակցաց զօրաց վերին հրամանատարն էր: Աս կէս միլիոն զօրաց դէմ Նաբոլէոն հազիւ 400,000 զօրք ունէր:

Պատերազմն Օգոստոսի 16ին Գաղղիացեաց կողմանէ մեծ քաջութեամբ ու յաջողութեամբ սկսաւ: Նաբոլէոն նախ Շլեզիական բանակին դէմ յարձակեցաւ եւ զանիկայ մինչեւ Գացպախ ետ մղեց. նոյն ժամանակն Շվարցենպերկ Վլաւոր բանակով Բոնմիայէն դուրս ելաւ եւ սկսաւ Տրեզտէնի վրայ քալել: Անմիջապէս սաստիկ արագութեամբ ետ դարձաւ Նաբոլէոն եւ Տրեզտէնի քով երկու օր (Օգոստոսի 26ին եւ 27ին դաշնակցաց հետ զարնուելով՝ անոնց չարա-

չար յաղթեց եւ նորէն Բոէմիա քաշուելու ստիպեց: Երկու կողմանէ աս արիւնահեղ պատերազմին մէջ 40,000 հոգի ինկան: Պաղլիպացոց կայսրը 13,000 գերիներու առջեւէն յաղթանակաւ Տրեդաէն մտաւ:

Կայսեր մէկ կողմանէ աս յաղթութիւնը կատարած ժամանակը, Պլիւսեր Շլեզիական բանակով Գաղապոսի քով Նէյ եւ Մագոնայ սպարապետաց վրայ յարձակեցաւ, որոնք 90,000 զօրքով Շլեզիայի մէջ կեցած էին եւ անոնցմէ 20,000 հոգի կոտորելէն եւ 100 թնդանօթ աւար առնելէն ետքը Շլեզիայէն դուրս ելլելու ստիպեց: Նաբոլէոն Վանտոմ վայրենաւոր սիրտ սպարապետը 35—40,000 զօրքով խրկած էր դաշնակցաց Բոէմիա քաշուող բանակին ետեւն առնելու: Ասիկայ Գուլի քով աւստրիացի, ռուս եւ բրուսիացի զնգերէ պաշարուեցաւ եւ բոլորովին յաղթուեցաւ. իր զօրաց մեծ մասը ջարդուեցան կամ ցրուեցան, իսկ ինքը 10,000 հոգով եւ 80 թնդանօթով դերի ինկաւ: Օգոստոսի 23ին Հիւսիսային բանակին մէկ մասը Գաւենցին զօրապետին հրամանին տակ՝ Ուտինոյ սպարապետին դէմ յաղթութիւն մը՝ րաւ եւ 15,000 գերի ու 26 թնդանօթ առաւ: Նէյ սպարապետն ասոր վրէժն առնելու համար իր գումարտակն Ուտինոյին զօրաց մնացորդին հետ միացուց եւ Պերլինի վրայ քալեց, ուղելով նոյն մայրաքաղաքն առնուլ. սակայն դաշնակցաց Պիւլով եւ Գաւենցին զօրապետները Սեպտեմբերի 6ին Եիւդերպոլի եւ Տեննեվիցի քով աս իրենցմէ անհամեմատ զօրաւոր (80,000) բանակին մեծ քաջութեամբ դէմ դրին, մինչեւ որ իրենց նոր օգնութիւն եկաւ որով փառաւոր յաղթութիւն մը կատարեցին: Նէյ 20,000 հոգի եւ 80 թնդանօթ կորսնցնելով Էլպա գետին միւս կողմը քաշուեցաւ: Նաբոլէոն առանց աս անյաջողութիւններուն միտ դնելու, կը ջանար Բոէմիա մտնել եւ Շվարցենպերկին բանակը բոլորովին զարնել. սակայն Գոլտրիտոյ աւստրիացի զօրապետն եւ Վիդլինշպայն ռուս զօրապետը Սեպտեմբերի 17ին Գուլի քով իրեն յաղթեցին եւ Տրեդաէն քաշուելու ստիպեցին: Ասոնք էին Լայպցիկի հսկայական պատերազմէն անմիջապէս յառաջ պատահած դէպքերը. երկու հակառակող կողմերն ալ մեծ քաջութեամբ պատերազմած եւ մեծ ամեծ կորուստներ ունեցած էին, սակայն դեռ եւ ոչ մէկ կողմը վճատած էր եւ խոնարհելու միտում կը ցուցնէր. հարկ էր որ նոր պատերազմ մը խնդիրն որոշէր:

Դաշնակցաց երեք բանակները Նաբոլէոնին Տրեդաէն քաշուելէն ետքն սկսան դէպ ի Սաքսոնիա յառաջ քալել. Պլիւսեր Հոկտեմբերի 3ին Էլպա գետն անցաւ եւ Վարդենպուրկ գեղը բռնեց. երկրորդ օրը Զուէտի թափաժառանգ իշխանը Հիւսիսային բանակով նոյն գետն անցնելով՝ ամնոյն 7ին Պլիւսերին հետ միացաւ: Իսկ Շվարցենպերկ բուն բանակով Բոէմիայէն սկսաւ յառաջ շարժիլ: Աս երեք բանակներն իրենց ընթացքը դէպ ի Լայպցիկ ուղղած էին որուն քով իրարու հետ պիտ'որ միանային: Ասով

նաեւ Գաղլիպացոց կայսրն ստիպուեցաւ Տրեդաէնէն ելլել եւ իր բոլոր զօրութիւնը Լայպցիկի քով ժողվել: Հոս Հոկտեմբեր 15ին քաղքին մէջ եւ անոր բոլորովին 200,000 Գաղլիպացիք պատերազմի կարգաւ շարուած կեցած էին, որոնց դէմ 300,000 դաշնակիցք կէս բոլորակ մը կազմած կը կենային: Երկրորդ օրուան (Հոկ. 16) առտուն ծագեցաւ եւ Լայպցիկի մարդածախ պատերազմն սկսաւ: Աս օրս գլխաւորաբար քաղքին երեք կողմն երեք իրարմէ անկախ պատերազմներ մղուեցան. առաջինը Վախաւ քով՝ ուր Շվարցենպերկ կը հրամայէր, երկրորդը Մէօգեռնի քով, Պլիւսերին զօրավարութեամբ եւ երրորդը Լինտենաի քով, Գոլտրիտոյ աւստրիացի զօրավարին առաջնորդութեամբը: Վախաւ քով՝ ուր Նաբոլէոն անձամբ կը հրամայէր ժամը 7ին պատերազմն սկսաւ եւ 9ին մօտ իր վերջին սաստկութեան հասաւ. Գաղլիպացոց կողմանէ 1000 թնդանօթներ գնդի եւ գնդակի տարաւ մը կը թափէին, որոնց դիմաց դաշնակցաց 1200 հրանօթները կրակ կը տեղային. իրենց ահագին թնդիւնէն բոլոր շրջակայ տեղերը կ'երերային. Լայպցիկի տներուն շատ պատուհանները ցնցման սաստկութեանէ խորտակեցան: Աւստրիայի եւ Ռուսաց կայսրն ու Բրուսիայի թագաւորը Վախաւի բլրին վրայէն աս զարհուրելի հանդիսին հանդիսատես կ'ըլային:

Նաբոլէոնին յատակագիծն էր հեծելազօրաց զօրաւոր յարձակմամբ մը եւ իր թիկնապահաց զնդին գործակցութեամբը թշնամոյն կենդրոնը խորտակել. նաեւ մի եւ նոյն ժամանակ անոր ալ թեւին ետեւն առնուլ: Աս վախճանաւ 8000 հեծելազօր Միւրային հրամանին տակ յարձակման գունդ մը կազմեցին: Ասոնք դեռ իրենց յարձակումը չսկսած, Գաղլիպացոց տանտուէկերորդ գումարտակը դաշնակցաց առաջին առաջըն ետ մղեց, նոյնպէս հինգերորդ գումարտակն եւ թիկնապահաց գունդն անոնց երկրորդ առաջըն իրեն բռնած տեղէն փախուց: Սակայն դաշնակիցք իրենց ճակատին ձախ թեւն՝ աւստրիական զրահաւոր հեծելոց մէկ փառաւոր յարձակմամբ մեծ յաջողութիւն գտան եւ շատ տեղ բռնեցին: Նոյն ժամանակը գաղլիպական հեծելազօրն յառաջ քալելու հրամանն ընդունեցան. դաշնակցաց հետեւակները կարող չեւղան աս քաջ զնդին դէմ գնել եւ ցիրուցան եղան. իրենց մեծ մարտկոցն առնուեցաւ եւ ռուսական թիկնապահ հեծելոց գունդն ետ մղուեցաւ. Գաղլիպացիք երեք վեհապետաց կեցած բլրոյն մինչեւ հարկւր քայլ մտնեցան: Իրենն աս վիճակի մէջ էին երբ որ Օրլօֆ Տենիզով թիկնապահ գողաքներու գնդով յաղթանակաւ յառաջ եկող թշնամոյն դիմացն ելաւ. երկու հեծելոց մարտկոցներ (12 թնդանօթ) ալ անոնց վրայ գնդակի տարաւ մը սկսան թափել եւ բաղմաւ թիկ հեծեալներ մեռած կամ վերաւոր ձիերէն վար թօթափել: Գողաքներուն օգնութեան հասան նաեւ շատ հեծելոց գնդեր, եւ Գաղլիպացիները մինչեւ իրենց թնդանօթներուն բերանը քշեցին: Աս կեր-

պով ի դերեւ ելաւ ան ահագին յարձակումն. նոյնպէս Գաղղիացւոց հինգերորդ եւ տասնութներորդ գումարտակաց ըրած երկու նոր յարձակումները դաշնակցաց զօրքէն քաջութեամբ ետ մղուեցան: Գաշնակիցք աս յաջողութենէ ետքն իրենց պահեստի գնդերն՝ 30,000 զօրքով եւ 80 թնդանօթով յառաջ քշեցին. Նաբոլէոն արդէն յաղթութիւնն ստացած համարելով, Լայքցիկի բոլոր զանգակները զարնել տուած էր, սակայն աս անյաջող յարձակումներն իր յոյսը պարապի հանեցին: Թնդանօթաց եւ հրացանաց կրակը մինչեւ իրիկուան մութը շարունակեց: Լինտենաւի քով պատերազմն անորոշ մնաց. բայց Մէօգեռնի քով ուր Պիւլսեր Շլեզիական բանակով Մարմոն սպարապետին դէմ կը պատերազմէր, շատ արիւնհասեղ եղաւ խառնուրդը: Գաշնակիցք երեք անգամ գեղն առին եւ նորէն կորսնցուցին. վերջապէս ռուս եւ բրուսիացի հետեւակները սուխում սաստիկ յարձակում մ'ընելով եւ բրուսիական հեծելոց հօր գործակցութեամբ Գաղղիացիք Մէօգեռնէն դուրս մղուեցան. իրենց խորտակուած զօրքը մինչեւ Լայքցիկի դուռը փախաւ: Հոս ալ գիշերը պատերազմին վերջ տուաւ:

Հոկտեմբերի 17ն երկու կողմանէ ալ պատրաստութիւններով անցաւ. դաշնակիցք Հիւսիսային բանակին, աւստրիական առաջին գումարտակին եւ ռուսաց պահեստի բանակին գալուն կը սպասէին, որոնք իրօք նոյն օրը պատերազմի ասպարէզն հասան եւ այսպէս իրենց զօրքը գաղղիականէն 100,000 աւելի եղաւ. իսկ Նաբոլէոն իր դեռ հեռու գտնուած զօրաբաժիններն իր քովը կանչեց եւ զօրաց դիրքն աղէկ կարգաւորեց, միանգամայն գերի բռնուած աւստրիացի Մէէրֆելտ զօրապետն Աւստրիայի կայսեր խրկեց եւ զինագաղար մ'առաջարկեց, զոր դաշնակիցք մերժեցին: Հոկտեմբերի 18ին բուն մեծ եւ որոշիչ պատերազմն սկսաւ:

Գաղղիացւոց ճակատին աջ թեւը՝ Միւրային հրամանին տակ՝ Գոննեպիլց գեղէն մինչեւ Տէօլից տարածուած էր. իրենց կենդրոնն՝ որ դէպ ի դուրս ցցուած անկիւն մը կը կազմէր, Բրոպսդհայտա գեղն էր, ուր Նաբոլէոն անձամբ կը հրամայէր, իսկ ձախ թեւը Նէյ սպարապետին հրամանին տակ Բաւնստորֆ եւ Լոլիս գեղերուն մէջ կը կենար: Աս գեղերը սաստիկ ամրացած եւ մէյմէկ բերդ դարձած էին: Գաշնակիցք իրենց բոլոր զօրութիւնը ժողովելէն ետքն իրենց բռնած կիսաբոլոր դիրքն աւելի եւս ընդարձակեցին եւ թշնամին գրեթէ բոլորովին պաշարեցին. միայն արեւմտեան կողմը Լինտենաւի ճամբան Գաղղիացւոց ետ քաշուելու բաց մնացած էր: Թնդանօթներն ամէն կողմանէ մէկտեղ մեծ սաստիկութեամբ սկսան արձակուիլ, երկու կողմանէ բիւրաւոր քաջեր մեռած կամ վիրաւոր գետին թօթափեցան, բայց յաղթութիւնն երկայն ժամանակ անորոշ մնաց: Վերջապէս դաշնակիցք մեծ կորուստով՝ գաղղիական ճակատին երկու ծայրերը գտնուած Գոննեպիլց եւ Բաւնստորֆ գեղերուն տիրեցին. սակայն իրենց Բրոպսդհայտային տիրելու ամէն ճիգը Նաբոլէոնին դիւցազնա-

կան քաջութեամբն ի դերեւ ելաւ: Կէսօրէն ետքը 3000 սաքսոնիացիք 22 թնդանօթով գաղղիական բանակէն դաշնակցաց կողմն անցան: Գաղղիացւոց լրերն նոյն օրուան իրենց յաղթութիւնն պատճառ աս մատնութիւնը կը դնեն, որ ամենեւին հաւանական է, որովհետեւ 3000 հոգի այնպիսի հսկայական պատերազմի մը մէջ չէին կրնար անոր եւքին վրայ ազդեցութիւն մ'ընել: Յաղթութեան դաշնակցաց կողմը դառնալուն գլխաւոր պատճառն եղաւ Պուպնա աւստրիացի զօրապետին մէկ յաջող յարձակումն որ իր հեծելազօրովը գաղղիական թիկնապահ հեծելոց գունդը մեծ կոտորածով ետ մղեց. ասիկ ետքը դաշնակիցք ամէն կողմանէ յառաջ քաշեցին եւ Գաղղիացւոց ճակատը բոլորովին քայքայեցին: Աս պատերազմին մէջ Անգլիացիք առաջին անգամ իրենց նոր գտած «ֆէլդ գործածեցին, եւ նոյն դժուարական կրակով՝ թշնամոյն մեծ փնաս տուին: Շվարցենպերկ յաղթութեան լուրն անձամբ երեք վեհապետաց տարաւ. Փրանկիսկոս Աւստրիայի կայսրն անմիջապէս գետինը ծուր դրաւ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալու համար. իր օրինակին հետեւեցան Ռուսաց կայսրը, Բրուսիայի թագաւորն եւ իրենց քով գտնուող բոլոր զօրապետները: Գաշնակցաց բանակին ամէն կողմանէ «Տէր Աստուած ընդ մեզ է», նշանաբանն հնչեց:

Գիշերուան մթութիւնը պատերազմին վերջ տուաւ. Լայքցիկի մէջ մեծ շփոթութիւն կը տիրէր, որովհետեւ փախչող Գաղղիացիք անոր նեղ փողոցներուն մէջ խճողած՝ դէպ ի Լինտենաւին կողմը կը դիմէին որ, ինչպէս ըսինք, ազատութեան մի միայն ճամբան էր: Նոյն իրիկուն Նաբոլէոն ետ քաշուելու հրամանը տուաւ, որ մեծ դժուարութեամբ սկսաւ ի գործ դրուիլ: Գաշնակցաց զօրքը 19ին առտուն Լայքցիկի պատերուն տակն հասան եւ սկսան քաղաքը գնդակոծել. ժամն 8ին եւ 11ին միջոցը քանի մ'աւուրաձաններ յարձակմամբ առնուեցան, բայց Գաղղիացւոց քաջ դիմադրութեամբը յաղթողները շատ մարդ կորսնցուցին: Նաբոլէոն մինչեւ ժամը տասը Սաքսոնիայի թագաւորին քովն էր. սակայն նոյն ժամանակը թշնամեաց թնդանօթի գնդերն իրեն մօտերն հասնելու սկսելով՝ ստիպուեցաւ ինքն ալ իր փախչող զօրաց հետեւիլ, եւ հազիւ սաստիկ դժուարութեամբ սայլերով ու փախստականներով լեցուած փողոցներուն մէջէն ճամբայ բանալով, Էլսդէր գետին կամրջէն դիմաց անցաւ: Իր անցնելէն անմիջապէս ետքը կամուրջն օդ ելաւ. որոնք որ դեռ գետին միւս կողմը կը գտնուէին (25,000ի մօտ) դաշնակցաց ձեռքը գերի ինկան: Անհամար բազմութիւն փորձեցին լողալով գետն անցնիլ, բայց ալեաց մէջ իրենց կեանքը կորսնցուցին, որոնց մէջ նաեւ Բոնեագոյմբի լեհ իշխանն որ նախընթաց օրն սպարապետ անուանուած էր. միայն Մագդոնալ յաջողութեամբ կրցաւ միւս եղերքն հասնիլ: Գերի բռնուողներուն մէջ էին Լորիսդոն, եւ Ռեննիէ զօրավարներն եւ շատ ուրիշ երեւելի պաշտօնականներ: Կէսօրուան ժամը 1ին

դաշնակից վեհապետները հանդիսիւ Լայքցիկ մտան: Սաքսոնիայի թագաւորն ուզեց իրենց հետ հաշտու-
թեան վրայ խօսակցիլ, բայց դաշնակիցք յանձն չա-
ռին. ետքն ամսոյն 23ին զինքն իբրեւ գերի Պերլին
խրկեցին:

Աստիճակն եւ բոլոր ընդհանուր պատմութեան
մէջ իրեն նմանը չունող պատերազմն՝ որ իրաւամբ
“Ազգաց պատերազմ”, անուանեցաւ, 100,000ի մօտ
մարդկան կեանքն արժեց. Գաղղիացիք 40,000 մեռեալ
դաշտին վրայ թող տուին. ասկէ զատ 15,000 ողջ եւ
25,000ի մօտ վերաւոր գերի եւ անչափ աւար: Գաշ-
նակցաց կորուստն ընդ ամենայն 50,000էն աւելի էր,
որոնց մէջ 20,000 ռուս, 14,000 Աւստրիացի, նոյնչափ
Բրաւսիացի եւ մնացածը Շուէտ եւ ուրիշ անոնց հետ
պատերազմող ազգեր: Արտաքոյ կարգի էր Լայքցիկի
շրջանակն եղած աւերն եւ ապականութիւնը. շատ
գեղեր բոլորովն աւերակ եւ արտերը կատարեալ
անապատ դարձած էին: Լայքցիկի մօտ կանգնուած
բազմաթիւ յիշատակարաններ աս պատերազմին նշա-
նաւոր դէպքերը մինչեւ ցայսօր կը ցուցնեն:

ԲՆԱՊԱՏՄԱԳԱՆ

Փափկատափ:

Եւրոպայի եւ Ամերիկայի հիւսիսային կողմերն ու
ծովեզերքը տեսակ մը սառ կը գտնուի որ իր փետուրներուն
փափկութեան համար փափկատափ (Anas mollissima)
կ'անուանուի: Եւրոպայի մէջ անկողններուն, բարձրու եւ
վերմակներուն համար գործածուած փետուրներն ըստ մեծի
մասին աս սառին փետուրներն են: Փափկատափն իր բոյնը
կողմերուն վրայ ծածուկ տեղեր, հասարակօրէն գինի
(պրոշ) թփերուն եւ կամ ժայռերու ծերպերուն մէջ կը
դնէ, որպէս զի թշնամիներէ ապահով ըլլայ: Հոս արուն
եւ էգը միաբան աշխատութեամբ չոր ծովական խոտերով
բունին յատակը կը շինեն, անկէ ետքն էգը կտայրոյն իր
կարծքին փափուկ փետուրները կը փետտէ խոտին վրայ կը
տարածէ ու կախուղ անկողն մը կը պատրաստէ, որուն մէջ
կ'ածէ իր ձուերը: Հատ անգամ այսպիսի բունի մը մէջ
կէս գերմանական լիարէն աւելի (90 տրամի մօտ) փետուր
կը գտնուի որ մէկ փետրեղէն վերմակի հարկաւոր եղած
փետրին կէսն է: Հիւսիսային գաւառաց բնակիչքն աս փե-
տուրները բուններուն մէջէն կը ժողվեն. բայց էգ սառը նորէն
երկրորդ անգամ երբեմն նաեւ երրորդ անգամ ինքզինքն իր
փետուրներէն կը զըկէ, իր ձագերը պատուապարելու համար.
անկէ ետքը հարկ է որ արուն իրեններէն տայ: Խղանտի,
Նորվեկիայի եւ հիւսիսային կղզեաց բնակիչք շատ անգամ
աս փետուրները ժողվելու համար կենաց վտանգի մէջ կ'ը-
նան որովհետեւ միայն բարձր ժայռերուն վրայէն չուանով
վար կախուելով՝ կարելի է փափկատափն բունին համիլ:
Որեւորանապիք նոյն իսկ սառը կ'որսան իր փափուկ մսին
եւ իր կաշւոյն համար. աս վերջինն՝ որմէ զգեստ կը շինեն,
իր կախութեան եւ սառը պահելու յատկութեան համար
շատ յարգի է:

Բուն անատունը տեղի ձեւ մ'ունի. արուն փետուր-
ները ձերմակ եւ սեւ են, ի՛նչ էգինը բոլորովն սեւ, որով

շատ անգամ իր պահուած ծակին մէջ աչքի դուրս չե-
լեւար, այնպէս որ մարդիկ մինչեւ իր քովը կը հա-
նին առանց զինքը նշմարելու: Էգը վեց ձու կ'ածէ, զորոնք
նոյնպէս մարդիկ կը ժողվեն, սակայն միշտ քանի մը հա-
բունին մէջ թող կու տան, ապա թէ ոչ սագերն անմիջա-
պէս նոյն տեղէն կը փախչին եւ մէյ մ'ալ ետ չեն դառնար:

ԾԱՂԱԲ ՄՇԱԿՈՒՐԱԲԻՆ

Խնկոռնի (Rosmarinus).

Աս տունին աւելի իր հոտին քան թէ իր ծաղկին
համար կը մշակուի: Հարաւային Եւրոպայի մէջ շատ յաճախ
կը գտնուի. տերեւները նեղ երկայն եւ մշտադալար են.
Ծաղիկը պզտիկ եւ կապուտակաւորն. բոլոր տունը բաղա-
մանի նման անող հոտ մը կը բուրէ: Տաք երկիրներ կրնայ
պարտեզի մէջ տնկուիլ, իսկ ուր որ ձմեռը սաստիկ կը սառի,
պղերն սկսելէն ետքը դետնէն պէտք է հանել եւ ընձա-
նակի մէջ տնկելով սառը խցի կամ ծաղկանոցի մէջ պահել:
Խնկոռնին հասարակօրէն աղւերայով կը բազմանայ, թէպէտ
նաեւ սերմով ալ կրնայ շատցուիլ: Աղւերայի համար որու-
շուած մասաղ ճիւղերը Մայիսի մէջ այնպէս կտրելու է որ
նախնիթաց տարին աճած փայտէն ալ մէկ մասնաչափ ա-
նոց վրայ մնայ եւ՝ կամ ջերմ ածուի, կամ պարտեզին
տաք կողմը հասարակ ածուի մը մէջ երկու մասնաչափ խո-
րունկ պէտք է տնկել: Մասաղ տնկերուն հողը պարարտ,
կախուղ եւ աւազակտուն պէտք է ըլլայ: Աս տունը թէ
կերակրոյ մէջ եւ թէ զանազան դեղեր շինելու համար կը
գործածուի:

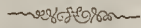
ՍԱՆՐԱՆՈՒՐԷ ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱՆԷ

Ամենէն մեծ ուղամանդը:

Աս օրերս Լայպպի մէջ մեծ աղամանդ մ'երեւան ելաւ
որ մինչեւ հիմայ ծանօթ եղած ամէն աղամանդներէն շատ
աւելի մեծ է, եւ իր բուն արժէքը 125 միլիոն ֆրանկ կը հա-
մարուի: Աս ծանրագին քարն երեք հոգի Պրագիկայէն բերին,
եւ Լայպպի հանելէն ետքն սկսան զանկիւյ գնող մը փնտռել
3 միլիոն ֆիորին պահանջելով: Բայց Վիեննայի ոստիկանու-
թիւնը բանն իմանալով՝ հրաման իրկեց որ աղամանդին տերերը
բունեն եւ Վիեննա իրկեն եւ իրօք անոնց երեքն ալ ոստի-
կանութեան զինուորներով մայրաքաղաքս բերուեցան: Աս զար-
մանալի ափս փառուականին պատմութիւնն հետեւեալն է: Ե-
րեք տարի յառաջ Լորենցոյ տոս Սանդոս անուամբ պրագիկացի
աղքատ գեղացի մը Գորբեկոյ Վերմիշոյ տոյ Արքայ ալ գե-
տակին եղբրը ջուր առնելու գացած ժամանակը գեղեցիկ քար
մը գտաւ: Երկայն ժամանակ աս քարը գեղացւոյն քով ծածուկ
մնաց, մինչեւ որ գերի մ'ըստ պատահման իմանալով իր տի-
րոջ ծանոց: Պարապ տեղ տէրը ջանաց նոյն քարին վրայ աւ-
ելի տեղեկութիւն մ'առնուլ եւ կամ զանկիւյ ձեռք ձգել:
Վերջապէս գեղացին աս մարդուն ձեռքէն ազատելու համար
իր գեղը թողուց ու Մոկեմերիմ քաղաքը քաշուեցաւ եւ ու-
զեց հոն իր ծանրագին վաճառքն Յովակիմ անուամբ հարուստ
մարդու մը ծախել: Յովակիմ քարը տեսնելէն ետքը 500 պրա-
զիկական դահեկան տուաւ. բայց գեղացին այսչափով դո՛հ չըլ-
լալով՝ ուրիշ մը հետ սկսաւ սակարկութիւն ընել: Աս եր-
կրորդն որ երեւելի պատգամաւոր մըն էր, խաբէութեամբ աղա-
մանդը ձեռք ձգեց եւ ետքը բոլորովն ուրացաւ անոր իր քով
ըլլալը: Գեղացին եւ իր քանի մը բարեկամները բանն ոստիկա-

նույն ժամանակ իմացուցին, սակայն իր ըրած ամեն ջննդութիւններն յաջող վարձան չունեցան: Միայն այսչափ իմացուցաւ թէ Մանսէլ անուամբ մէկու մը յանձնուած է որ զանկապ Եւրոպա տանի ու ծախէ: Աս դէպքը երկու տարի յառաջ պատահած էր, եւ նոյն ժամանակէն մինչեւ հիմայ ադամանդին վրայ ամենեւին բան մը չէր լսուէր, մինչեւ որ մօտ օրերս Լայպպսի մէջ նորէն երեւան ելաւ:

Կլորուի թէ քարը երկու ունկի (17 տրամի մօտ) կը կշռէ եւ թրեստացի վաճառականի մը ծակըովը դեղեցիկ յղկուած է:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՆԻՍԻ ԵՒ ԱՌԳՈՍՏՈՍԻ

Եւրոպայի շատ ազգաց եւ ընդհանուր երկրիս համար շատ նշանաւոր դէպքեր ծնան վերջին երկու ամիսներն: Աւստրիայի մէջ թագաժառանգ իշխանի մը ծնունդն որ Օգոստոսի 21ին իրիկուան ժամը 10¹/₂ մօտ աշխարհքիս լոյսը տեսաւ, նոյն կայսրութեան ընտելաց մեծ ցնծութիւն պատճառեց: Երկու օր ետք իշխանը Լաքսենպուրկի կայսերական ամարանոցին մէջ 5 ծիրանակրաց, 20ի մօտ եպիսկոպոսաց եւ բազմաթիւ մեծամեծաց ներկայութեամբ մկրտուելով՝ կոչուեցաւ Ռուտովի, Փրանկիսկոս, Կարոյոս, Յովսէփ, նոյն իրիկուն Վիլհէմ եւ իր շրջանակները փառաւոր լուսաւորուեցան:

Փարիզի դեսպանաժողովն Օգոստոսի 19ին Մոլտաւիայի եւ Վալաքիայի խնդիրն որոշեց եւ իր նիստերը լմնցուց: Եղած որոշումները հինգ շաբաթուան միջոցին մէջ ժողովքին մասնաւից եղող տեղութեանց վեհապետներէն իրենց հաստատութեան պիտի ընդունին եւ անկէ ետքը պիտի որ հրատարակուի: Դանտը դեռ տեղափոխութեան խնդիրն, որ ժողովքին երկրորդ որոշելու նիւթն էր, մասնաւոր ժողովքով մը պիտի որոշուի:

Շեքսպիրի նաւահանգստին ամբողջութիւններն՝ որոնք երկայն ժամանակէ ի վեր կը շինուէին, Յուլիս ամսոյն մէջ կատարուեցան եւ Օգոստոսի 4ին աս պատճառաւ նոյն տեղը մեծ հանդէս մը կատարուեցաւ: Աս ամբողջութեան շինութիւնն Անգղիացիք իրենէ իրենց դէմ սպառնալիք մը համարելով՝ մեծ տհաճութեամբ կը տեսնէին եւ վերջին ժամանակներն երկու ազգաց բարեկամական դաշնակցութեան քայքայելու մեծ վտանգը: Սակայն Վերդուրի թագուհւոյն Նաբոլէոն կայսեր հրաւերն ընդունելն եւ Օգոստոսի 4ին հանդէսներուն ներկայ գլուխուն աս երկու դէպքերէն: Ի վերայ այս ամենայնի Անգղիացիք իրենց երկրին ապահովութեան համար Շեքսպիրի դիմացը գտնուած Ալտերնի կղզին մեծ գործունէութեամբ կ'ամրացնեն:

Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ դրուելու սկսած ներքնաժողովեան հեռագիրը քանի մ'անյաջող փորձերէ ետքը վերջապէս գլուխ ելաւ, եւ հիմայ հին եւ նոր աշխարհ սկսաւ անոր միջոցաւ իրարու հետ խօսիլ:

Հնդկաստանի պատերազմին վիճակը դեռ իր անորոշութեան մէջ է: Թէպէտ եւ վերջին ժամանակներս անձրեւներուն սկսելն եւ օդին զովանալն Անգղիացւոյ շատ նպաստաւոր եղաւ եւ քանի մը յաջողութիւններ ունեցան, սակայն ապստամբը Գոնքի իշխանութեան մէջ նոր ապստամբարան եւ ժողովատեղի մը գտան, աս երկրին իշխանն որ Անգղիայի հարկատու էր, ապստամբաց կողմն անցաւ, եւ իր քաջ պատերազմող զօրքն անոնց վրայ խրկեց: Նոյնպէս Նէնա Մահիպ քանի մ'անգամ յաղթուելէն ետքը Ներալի երկրին անցաւ որուն բնակչաց հետ երկայն ժամանակէ ի վեր Տաղորդութեան մէջ էր, եւ հոն նոր զօրութիւն կը ժողովէ: Աս նոր թշնամիք Անգղիացւոյ մեծ դժուարութիւն կու տան, եւ ինչպէս կ'երեւայ, ապստամբութեան նուաճումը դեռ երկայն ժամանակի կարօտ է:

Գաղղիական եւ Անգղիական զօրքը վերջապէս ճենաց կայսրը խոնարհեցուցին իրենց հետ խօսակցելու եւ խաղաղութեան դաշինք հաստատելու, դեռ աս դէպքիս վրայ մանրամասն տեղեկութիւն չունինք, միայն այնչափ յայտնի է որ

գաղղիական եւ անգղիական զօրքը Բէէնչոյ գետին բերանը գրաւուած բերդին տիրելէն ետքն իրենց թշնամութի նաւակները դետին վրայէն յառաջ տարին եւ Գիէնչոյին՝ Ճենաց տէրութեան երկրորդ մեծ քաղաքը հասան: Աս դժուարին արշաւանաց ժամանակ նաւակները շատ անգամ աւաղի մէջ խրեցան, եւ 600ի չափ ճենական պատերազմի նաւակներէն յարձակում կրեցին, որոնց շատը թշնամութենով պրեցան: Թէպէտ եւ ճենաց պաշտօնական լրերը թշնամոյն այսչափ յառաջ գալը բոլորովին տարբեր կերպով ծանուցին, ի վերայ այս ամենայնի կայսրը զինչաւ իրենց բանակը նոր գործակալներ խրկել, որոնք խաղաղութեան վրայ խօսելու կատարեալ իշխանութիւն ունէին: Նաեւ Բուզիային Ռուսաց գործակալն եւ Պր. Ռիտ Ամերիկայի կողմանէ խրկուած պատգամաւորը Գիէնչոյին եկան, եւ ինչպէս վերջին հեռագրական լրերը կը ծանուցանեն, չորս տէրութեանց եւ ճենական գործակալաց մէջ խաղաղութեան դաշինքն հաստատուեցաւ: Գաշաղց գլխաւոր պայմաններուն մէջն աս է որ բոլոր ճենական երկրներն եւրոպական վաճառականաց առջեւ պիտի բացուին: Ասկէ վատ ճենաստան Անգղիայի եւ Գաղղիայի ըրած պատերազմի ծակքերուն համար դրամական հատուցում պիտի ընէ:

Յուլիսի մէջերը Ճենաստանի մէջ պատահած զարհուրելի արկւնհեղութիւնն՝ որուն մէջ գաղղիական եւ անգղիական հիւսադատներն եւ 24 ուրիշ քրիստոնէայք վայրենի արարացուց միեւնոսանութեան զոհ եղան, բոլոր Եւրոպա մեծ զայրացմամբ լցեց: Օսմանեան սուլթանն անմիջապէս մասնաւոր գործակալ մը (Իսմայիլ Փաշան) եւ բաւական զօրք աս եղեռնագործութեան տեղը խրկեց որ յանցաւորները դատէ եւ իրենց արժանաւոր պատիժը տայ: Սակայն դեռ գործակալն իր տեղը չհասած, անգղիական «Չիլլոբ», նաեւ՝ որ կոտորածին ժամանակ Ճենաստանի առջեւ կը գտնուէր, եւ ետքն անկէ հեռացած էր, նորէն քաղքին առջեւն երեւցաւ, եւ իր հրամանատարը Բուլլին՝ քաղքին կառավարի տեղակալն (Կայթաֆաթ) 36 ժամ ժամանակ տալով՝ պահանջեց որ յանցաւորները պատժէ, ծանուցանելով թէ, եթէ իր պահանջումը նոյնչափ ժամանակուան միջոցին մէջ չկատարուի, քաղաքը պիտի գնդակոծէ: Նամիք փաշան, Մէքքէ գաւառին կառավարն աս պահանջման պատասխան տուաւ թէ ինքն իշխանութիւն չունի առանց Կոստանդնուպոլսէն հրաման գալու: Եւ յանցաւորի մը մահանալու պատիժ տայ, բայց զանոնք բռնած ու բանտարկած է եւ նոր գործակալին գալուն կը սպասէ: Բուլլին աս պատասխանով գոհ չեղաւ, եւ պայմանաժամին լրանալէն 4 ժամ ետքն սկսաւ իր թշնամութիւնը քաղքին վրայ արձակել որ մինչեւ ամսոյն 26ին իրիկունը շարունակեց: Նոյն օրն Իսմայիլ փաշան Ճենաստան հասաւ եւ յանցաւորներէն 11 հոգի կախաղան հանել տուաւ: Քանի մը հոգի ալ Կոստանդնուպոլսի կողմէ: Բուլլինն աս բռնական գործքին վրայ Եւրոպական խաղաղութիւններն եւ նոյն իսկ Անգղիացիք մեծ տհաճութիւն կը ցուցնեն եւ շատ լրագրիք, սուլթանին իրաւանցն աս կերպով բռնաբարուելուն դէմ սաստիկութեամբ կը խօսին:

Վենիզիայի մէջ երեւան ելած ժամտախոր վերջին լրերուն նոյնելով շատ նուազած՝ եւ բոլորովին դադարելու մօտ է:

Տ Ն Տ Ե Ս Ա Կ Ա Ն

ՀՈՂԹԱՓՆԵՐՆ ՈՒ ԿՕՃԻԿՆԵՐԸ ԹԻՔԵԼԵՆ ՊԱՆՊԱՆԻՍԻ ՄԻՔՈՑ

Կօլիկներն եւ հողաթափներն հետեւեալ բաղադրութեամբ օծուելով՝ ջրի ու խոնաւութեան դէմ աղէկ կը դիմանան: Բասնուհինդ տրամ կէտի ճարպը (blanc de baleine) հողի ամանին մը մէջ մաղմաղ կրակի վրայ հալեցնելու է. ասոր մէջ 50 տրամ բարակ կտրտած ձգախէժ (խեղճալէ) պէտք է դնել որ անմիջապէս կը հալի: Ասկէ վատ նոյն խոնաւութիւն մէջ 50 տրամ ճարպ, 15 տրամ խողի խղ եւ 25 տրամ սաթի ջնարակ (սեփալիլ) պէտք է դնել: Ասոնք իրարու հետ աղէկ խառնելէն ետքը, պղտիկ վրձնելով մ'երկու երեք անգամ հողաթափին կամ կօլիկին ամէն կողմը պէտք է քսել, որով չէ թէ միայն կաշին ջրի դէմ աղէկ կը դիմանայ, այլ նաեւ գեղեցիկ փայլունութիւն մը կը ստանայ: